

**Arap Edebiyatında Bedîhenin Kavramsallaşma Süreci ve Müstakilleşme Sorunu-
Ali b. Zâfir'in Bedâi'u'l-Bedâih İsimli Eseri Örneği**
*Conceptualization Process of Badîhah in Arabic Literature and Its Individualization Problem- The
Example of Ali b. Zâfir's Work Titled Bada'i al-Bada'ih*

Abdullah Esat BAĞCI

ORCID: 0000-0001-7543-6800 | E-Posta: ebagci@erbakan.edu.tr

Arş. Gör. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Ahmet Keleşoğlu İlahiyat Fakültesi,
Arap Dili ve Belagati Anabilim Dalı
Research Ass. Dr., Necmettin Erbakan University, Ahmet Keleşoğlu Faculty of Theology,
Department of Arabic Language and Rhetoric
Konya, Türkiye
ROR ID: 013s3zh21

Article Information / Makale Bilgisi

Citation / Atıf: Bağcı, Abdullah Esat. "Arap Edebiyatında Bedîhenin Kavramsallaşma Süreci ve Müstakilleşme Sorunu – Ali b. Zâfir'in Bedâi'u'l-bedâih İsimli Eseri Örneği". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 33 (Aralık 2023), 352-379. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1324840>

Date of Submission (<i>Geliş Tarihi</i>)	09. 07. 2023
Date of Acceptance (<i>Kabul Tarihi</i>)	24. 09. 2023
Date of Publication (<i>Yayın Tarihi</i>)	15. 12. 2023
Article Type (<i>Makale Türü</i>)	Research Article (<i>Araştırma Makalesi</i>)
Peer-Review (<i>Değerlendirme</i>)	Double anonymized – At Least Two External (<i>Çift Taraflı Körleme / En az İki Dış Hakem</i>).
Ethical Statement (<i>Etik Beyan</i>)	It is declared that scientific, ethical principles have been followed while carrying out and writing this study, and that all the sources used have been properly cited. (<i>Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.</i>)
Plagiarism Checks (<i>Benzerlik Taraması</i>)	Yes (<i>Evet</i>) – Ithenticate/Turnitin.
Conflicts of Interest (<i>Çıkar Çatışması</i>)	The author(s) has no conflict of interest to declare (<i>Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.</i>)
Complaints (<i>Etik Beyan Adresi</i>)	suifdergi@gmail.com
Grant Support (<i>Finansman</i>)	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research. (<i>Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.</i>)
Copyright & License (<i>Telif Hakkı ve Lisans</i>)	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0. (<i>Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.</i>)

Özet

Arap edebiyatında şiir, toplumun ve şairin dış dünyaya açılan kapısı olmuştur. Şiir, cahiliye döneminden itibaren Arap toplumunun kendini ifade etmesinin en önemli unsurlarından birisidir. Şöyle ki hayatın her alanına dair farklı muhtevalarda kaleme alınan şiirler dile aktararak sunulmuştur. Temelde belli amaçlar için kaleme alınan şiirlerin muhtevaları ve yazılış biçimleri zamanla gelişmiş, bu alanda kendisini yetiştiren edebiyat eleştirmenleri vasıtasıyla şiirin kavramsal dünyası genişletilmiş ve şiir âlemi kurumsal hale dönüştürülmüştür. Şiirin yazılma biçimlerinden olan *bedîhe* ve *irticâl* kavramları edebiyat dünyasında yerini almıştır. Bu iki kavram bazı eleştirmenler tarafından şairin, şiir yazma hızını ifade eden terimler olarak birbirinin yerine kullanılmıştır. İbn Reşîk'in öncülük ettiği bir grup bu kavramların birbirinden farklı olduğunu ortaya koymuştur. Bedîhe şiirinde biraz düşünme ve ardından şiirini söyleme veya yazma söz konusuyken irticâlde bu düşünme söz konusu değildir. Çalışmanın örneklemini oluşturan *Bedâi`u'l-bedâih* müellifi Ali b. Zâfir, söz konusu grup içerisinde yer almış olup küçük yaşından itibaren edebiyata merak duymuş ve bu alanda eğitimler almıştır. Bu merakını ve sevgisini ifade açısından onun gençlik yıllarında cahiliye şairlerinin bedîhî ve irticâlî şiir ve sözlerini ezberlemesi önemli bir detaydır. Bu birikim ve sevginin sonucu olarak asrının önemli ediplerinden olan müellif, eserinde her iki terimi kavramsal olarak birbirinden ayırmıştır. Bir sonraki aşama olarak bedîhenin türlerini de ortaya koymuş ve bu kavramı bir tasnife tabi tutmuştur. Eser bu konuyla ilgili sistematik bilgileri ortaya koyması ve bunun yanında içerisinde sunulan örneklerin önemli Arap şairler tarafından kaleme alınmış olması nedeniyle Arap edebiyatı açısından önem arz etmektedir. Söz konusu kavramsal ayrıma rağmen örnek olarak verilen şiirler bazen bedîhî bazen de irticâlî olarak nitelenmektedir. Bu durum tanım olarak birbirinden ayrılan şiirlerin yazılış esnasında yazarının durumunun net olarak bilinmemesinden kaynaklı olarak bu iki türden hangisine dâhil edileceklerinin tespitine pek imkân vermemektedir. İlgili eser özelinde bedîhe kavramına ve dolaylı olarak irticâl kavramına yönelik yapılan bu çalışma ise söz konusu kavramsal ayrımın uygulama noktasına ne derece yansıdığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Ayrıca bu doğrultuda Ali b. Zâfir'in bu ayrıma örnekler üzerinden nasıl yaklaştığını tespit etmek önemli görülmüştür. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Müelliften önceki dönemde yaşayan edebiyat eleştirmenlerinin eserlerinde ele aldıkları veriler incelenerek bedîhe ve irticâl kavramlarının benzer ve ayrı yönleri, bu türlerde şiir yazarları etkileyen ve bu türe yönlendiren etkenlere dair bilgiler verilmiştir. Eserde Ali b. Zâfir'in, İbn Reşîk'in görüşlerine dayalı olarak bedîhe ve irticâl kavramlarını birbirinden ayırdığı tespit edilmiştir. Bu doğrultuda bedîhe türü şiirleri belli esaslara göre tasnif ettiği görülmüştür. Bu türe dair önemli şairlerin şiirlerini örnek olarak sunmuş, bu şiirlerin yazılma serüvenine dair önemli bilgiler paylaşmıştır. Sonuç olarak verilen örnekler incelendiğinde kavramsal düzeyde yaptığı ayrımı söz konusu örneklerde yapmadığı görülmüştür. Esasında her iki kavram arasında bariz bir farkın bulunmaması hatta bazı eleştirmenlere göre her ikisinin de aynı şeyi ifade etmesi bu ayrımı pek mümkün kılmamıştır. Kısacası Ali b. Zâfir'in kavramsal olarak bedîheyi, müstakil bir şiir söyleme biçimi olarak tarif etmesine ve türlerini ortaya koymasına rağmen irticâl türü şiirden tam olarak ayrı olduğunu ispat edecek uygulama örneklerini sunamadığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arap Dili ve Belagati, Arap Edebiyatı, Bedîhe, İrticâl, Ali b. Zâfir, Bedâi`u'l-bedâih.

Abstract

In Arabic literature, poetry has served as the gateway for society and the poet to connect with the external world. Poetry has been one of the most significant elements for the self-expression of the Arab society since the pre-Islamic era. It has been conveyed and presented by reciting poems with various contents that relate to all aspects of life. Over time, the content and forms of poetry written for specific purposes have evolved. Through literary critics who have cultivated this field, the conceptual realm of poetry has expanded, and the world of poetry has become institutionalized. The concepts of *badīhah* and *irtijāl*, two forms of poetic composition, have also emerged in the process in the literary world. Some critics have used these terms interchangeably as expressions of a poet's composing speed. However, a group led by Ibn Rashīk has demonstrated that these concepts are distinct from each other. In *badīhah* poetry, there is a process of short reflection before reciting or writing the poem, while in "*irtijāl*," this process of reflection is absent. Ali b. Zāfir, the author of the exemplary work *Bada'i al-bada'ih*, was a member of the mentioned group, demonstrating an interest in literature from a young age and receiving education in this field. As an important detail in expressing his curiosity and love for literature, he memorized the *badīhī* and *irtijālī* poems and sayings of pre-Islamic poets during his youth. Through his accumulation of knowledge and his passion, he became a significant literary figure. Later on he conceptually distinguished these two terms in his work. Furthermore, he presented the types of *badīhah* poetry and subjected this concept to classification, making his work significant in providing systematic information on this subject. Moreover, the inclusion of examples composed by the most important poets of Arabic literature enhances the value of the work. Despite the conceptual distinction, example poems in the work are sometimes classified as *badīhī* and sometimes as *irtijālī*. This ambiguity in classifying the poems is due to the uncertainty about the poet's state during the composition of the poems, which hinders the definitive determination of their genre. This study, focusing on the concept of *badīhah* and indirectly on the concept of *irtijāl* through the mentioned work, aims to reveal the extent of this conceptual distinction is reflected in practice. Additionally, it is deemed important to determine how Ali b. Zāfir approached this distinction through examples. The document analysis method, a qualitative research approach, was employed in the study. By examining the data addressed in the works of literary critics who lived before the author, similarities and distinctions between the concepts of *badīhah* and *irtijāl* have been elucidated. Information has been provided regarding the factors that influence and guide those who write poetry in these genres, which also impact and direct the practitioners of this art form. It is observed in the work that Ali ben Zāfir differentiates the concepts of *badīhah* and *irtijāl* based on Ibn Rashīk's views. Accordingly, he classifies *badīhah* poetry according to specific principles and presents poems by significant poets in this genre, offering important insights into the process of writing these poems. However, it is evident from the given examples, he does not consistently apply the conceptual distinction he established at the theoretical level. In fact, the lack of a clear distinction between these two concepts, and the argument of some critics that they may express the same thing, makes this distinction challenging. In conclusion, although Ali b. Zāfir conceptually defines *badīhah* as an independent form of poetic expression and presents its types, he fails to provide concrete examples that definitively prove its complete separation from *irtijāl* poetry.

Keywords: Arabic Language and Rhetoric, Arabic Literature, *Badīhah*, *Irtijāl*, Ali b. Zāfir, *Bada'i al-bada'ih*.

Giriş

Şiir, Arap edebiyatının temel unsurlarından birisi olup Arap medeniyetinin hâkim olduğu bölgelerde, yerine göre şairin ya da toplumunun dış dünyaya açılan kapısı olmuştur. Şiirler yazılış amaçlarına, barındırdıkları muhtevaya ve yazılış şekillerine göre farklı tasniflere tabi tutulmuştur. Bedîhe ve irticâl kavramları şiirlerin hangi durumda ve ne şekilde yazıldığını gösteren sınıflandırma sonucu ortaya çıkmıştır. Bu kavramlar başka bir ifadeyle şairin düşünsel dünyasının yansıma şekillerinden birisini ifade etmişlerdir. Başlangıçta edebî açıdan değerli görülmeyen bu tür şiirler¹ Arap edebiyatı kavramlarının gelişmesi sonucu, derlenmeye başlanmıştır.² Bu iki kavram, bazı edîpler tarafından aynı anlama gelecek şekilde kullanılmıştır. Başta İbn Reşîk el-Ğayravânî (ö. 456/1064) ve Ali b. Zâfir (ö. 613/1216) olmak üzere diğer bir grup edebiyatçı ise bu kavramların birbirinden farklı yönleri olduğunu vurgulamış ve farklılıklarını beyan etmiştir. Bu bağlamda Arap edebiyatı ve edebiyatçıları açısından bedîhe kavramının ne ifade ettiği hususu önem arz etmiştir.

Çeşitli alanlarda eserler kaleme alan Ali b. Zâfir'in günümüze kadar ulaşan kitaplarının sayısı azdır.³ Müellifin kaleme aldığı eserler tarih ve edebiyata dair son derece kıymetli bilgiler taşımaktadır. Kitaplarından Arap edebiyatı açısından en önemlilerinden birisi çalışmada incelenen *Bedâi`u'l-bedâih* isimli eserdir. Eserin içerisinde aktarılan bedîhe ve irticâl türündeki şiirlerin önemli bir kısmı Arap edebiyatı açısından son derece önemli olan ediplerden ve onların günümüze kadar ulaşmamış bazı eserlerinden alınmıştır.⁴ Ayrıca eser, bu alanda kaleme alınmış ilk müstakil çalışma olması bakımından önem arz etmektedir.⁵ Bedîhe ve irticâl kavramlarına *el-Beyân ve't-tebyîn* isimli eserinde değinen Câhız bu kavramları nazım ve nesrin vazgeçilmez unsuru olarak ele almaktadır.⁶ İbn Reşîk el-Ğayravânî, bu kavramları birbirinden ayıran ilk isim olduğu düşünülmektedir.⁷ Eserinde bu

¹ Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri* (İstanbul: Kapı Yayınları, 2021), 49; İsmail Durmuş, "Şiir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010), 39/147.

² Muđar Nuri Şakir el-Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şîri'l-Abbâsî hattâ nihâyeti'l-karni's-sâlisil-hicriyyi* (Ürdün: Dâru ğıda li'n-neşr ve't-tevzî', 2014), 25.

³ Abdülkerim Özaydın, "Ali b. Zâfir", *Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989), 2/459.

⁴ Bk. Cemaleddin Ebi'l-Hasen Ali b. Zâfir b. Hüseyin el-Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, nşr. Mustafa Abdulkadir 'Atâ (Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2007).

⁵ Özaydın, "Ali b. Zâfir", 2/459.

⁶ Amr b. Baħr b. Maħbûb el-Kinânî el-Leysî Ebu Osman el-Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn* (Beyrut: Dâru mektebeti'l-hilâl, 1423), 3/20.

⁷ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şîri'l-Abbâsî*, 41.

kavramlara dair tanımlamalar yapmıştır.⁸ İbnu'l-Esîr ve el-Ķartâcennî ise irticâl ve bedîhe kavramlarını incelemiş ve onları tek bir mefhum olarak düşünmüş ve ele almıştır.⁹ Söz konusu eserlerde bedîhe ve irticâl kavramları, alt başlıklar olarak irdelenmiş, dolayısıyla bu konular müstakil olarak ele alınmamıştır. Ali b. Zâfir ise bu iki mefhumu ele aldığı müstakil eserinde bedîhe kavramını tanımlamış ve irticâlden farklı hususiyetlerini ortaya koymuştur.¹⁰ Ayrıca bedîhe kavramını türleri bakımından başlıklar halinde kategorize ederek ilgili bölümlerde yer alan şiirlerden örnekler verilmiştir.¹¹

Eserde yer alan tanımlamalar bu farklılığın tespiti açısından önem arz etmektedir. Çalışmada bu kavramların arasındaki farklılıklar ve benzer yönler de ele alınmış ve edebiyatçılar nezdindeki yerleri araştırılmıştır.

Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden döküman analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu kapsamda literatür taraması yapılmış ve bu kavramlarla ilgili temel eserler ve güncel çalışmalar tespit edilmiştir. Çalışmada temel kaynak olarak *Bedâi`u'l-bedâih* isimli eser kullanılmıştır. Bu eserde müellifin kendi hayatına ve ilim yolculuğuna dair verdiği bilgiler yanında bu eseri kaleme alma süreci aktarılmaktadır.¹² Bedîhe ve irticâl kavramları bu eserde verilen şekliyle sistemli bir hale dönüşmüştür. Araştırma, bedîhe kavramını Ali b. Zâfir'in eseri üzerinde incelemeyi ve irticâl türünden ne derece ayrıldığını ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu noktada bedîhe kavramını tanımlamak ve irticâl ile benzer ve farklı yönlerini ortaya koymak yerinde olacaktır.

1. Bedîhe Kavramı

Bedîhe kavramı ب د ه harflerinden yani بده fiilinden türemiştir. Bu fiil, “bir insanı şaşırtacak bir işle karşılaşmak, ansızın olmak, sürpriz yapmak” demektir.¹³ بده الرجل cümlesini “itiraza yer vermeyecek şekilde, ani ve düşünmeden cevap verdi”¹⁴ şeklinde tercüme etmek

⁸ Ebû Ali el-Hasen b. Reşîk el-Ķayravânî, *el-'Umde' fi meĥâsini's-ş-ş'ri ve âdâbihi*, thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid (by: Dâru'l-cîl, 1981),1/192

⁹ Ebu'l-Hasen Muhammed b. Hasan İbn Hâzim el-Ķartâcennî, *Menhecu'l-buleğâ ve sirâcu'l-udebâ* (Beyrut: Dâru Ķarbi'l-İslâmî, 1986), 213; Ebü'l-Feth Ziyâüddîn İbnu'l-Esîr Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî, *Kifâyetu't-tâlib fi nakdi kelâmi's-ş-şâir ve'l-kâtib*, thk. Nuri el-Kaysî, Hâşim Salih ed-Dâmin, Hilal Naci (Musul: Musul Üniversitesi Yayınları, ts.), 47.

¹⁰ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 8.

¹¹ Bk. Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*.

¹² Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 5-7.

¹³ Ebû Abdîrrahman el-Halil b. Ahmed b. 'Amr. b. Temîm el-Ferâhidî, *Kitabu'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî, Dâru ve Mektebetu'l-Hilal, IV, 30; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî el-Heravî, *Tehzîbu'l-luğâ*, thk. Muhammed 'Ivad Mer'ib (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 2001), 6/122.

¹⁴ Ezherî, *Tehzîbu'l-luğâ*, 6/122.

mümkündür. بديهية kelimesi ise bu ansızın yapılan işin adı olmakla birlikte “atın ilk yürüyüşü” anlamına gelmektedir.¹⁵

Hiz. Ali (r.a.), Peygamber (sav)'i anlatırken ¹⁶ مَنْ رَأَى بَدِيهَةً هَابَةً وَمَنْ خَالَطَهُ مَعْرِفَةً أَحَبَّهُ ¹⁶ “Onu aniden gören heybetine kapılırdı. Onunla sohbet edip tanıyan ise onu hemen severdi.” demiş ve bu sözdeki بديهية kelimesini ani anlamında kullanmıştır.

Istilah olarak bedîhe ise “yavaş olmamak şartıyla, kalem kâğıdın hazır olması ve şairin az bir süre düşünmesi ve sonra yazmasıdır.” şeklinde tarif edilmiştir. Eğer söz aşırıya kaçacak kadar uzarsa yahut söyleyen yerinden ayrılırsa bu bedîhe olmaktan çıkar.¹⁷

1. 2. Bedîhe ve İrticâl Arasındaki Benzerlik ve Farklılıklar

İrticâl kelimesi sözlükte birisinin ayakları üstünde yürümesi, ihtiyacının üzerine basıp geçmesi gibi anlamlara gelmektedir. Düz ve karmaşık olmayan saç anlamı da vardır.¹⁸ Sözde ya da şiirde ise hazırlık yapmaksızın konuşmaya başlamak anlamını taşımaktadır.¹⁹ Söyleyenin düşünmeden ya da fikrini olgunlaştırmadan söylediği söz anlamına gelmektedir. Şiiri ya da bir sözü bulunduğu yerden hareket etmeden veya bir yere oturmadan ayaküstü söylemek manalarını da ifade etmektedir.²⁰

Bazı Arap edebiyatı eleştirmenleri ve şairler tarafından irticâl ve bedîhe kavramları birbirinin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Temel benzerlikleri her ikisinde de şairin herhangi bir zorlama olmadan şiirini yazması ve her ikisini de söyleyen şaire matbu` denilmesidir.<sup>21</sup> Her ikisi de aniden ve hazırlık yapmaksızın söylenmeleri bakımından ortak özelliklere sahiptir.<sup>22</sup> Bir diğer ortak özellikleri ise şiirlerin kısa tarzda olmasıdır. Genellikle irticâl ve bedîhe türü şiirler, mukatta`alardan oluşmaktadır.²³

Bu iki kavramın ayrıldığı temel nokta irticâlî şiirin hemen söylenmesi, bedîhenin ise kısa bir süre düşünülerek söylenmesidir.²⁴ “İrticâlî şiirin şairi, şimşegin çakmasından, hirsızın

¹⁵ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-ayn*, 4/ 30.

¹⁶ Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve es-Sülemî et-Tirmîzî, *Câmiu't-Tirmizî*, thk. Salih b. Abdî'l-Azîz b. Muhammed (Riyad: Dâru's-selâm, 1999), “Menâkıb”, 19 (No. 3638).

¹⁷ İbn Reşîk el-Kayravânî, *el-'Umde'*, 1/192; Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 8.

¹⁸ Kayravânî, *el-'Umde'*, 1/192.

¹⁹ Halil b. Ahmed, *Kitabu'l-Ayn*, VI, 103; Zeynuddin Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdulkadir el-Hanefî er-Râzî, *Muhtârü's-sihâh*, thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed (Beyrut: el-Mektebetü'l-'asriyye, 1999), 1/119.

²⁰ İsmail Durmuş, “İrticâl”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/460.

²¹ Mustafa Dirvâş, *Hitabu't-tab` ve's-san`a* (Dimaşk: İttihâdu kuttâbi'l-Arab, 2005), 46.

²² Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi's-şi'ri'l-Abbâsî*, 24.

²³ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi's-şi'ri'l-Abbâsî*, 24.

²⁴ Durmuş, “İrticâl”, 22/460.

malı kapıp kaçmasından esinlendiğinde şiir söylemektedir. İrticâl, aşığın bakışından ve yayından çıkmış okun hedefine saplanmasından daha hızlıdır.”²⁵ şeklinde tanımlanmıştır. Bir diğer ayrım noktası ise bedîhenin, irticâlin ön hazırlığı olmasıdır. Bedîhe, şairin zihninde oluşan ilk kıvılcımdır. İrticâlin olması için bu kıvılcım şarttır. Her irticâl bedîhedir. Ancak her bedîhe irticâle dönüşmez.²⁶ İki kavramı birbirinden ayıran üçüncü özellik ise bedîhenin kalem kâğıdın hazır olduğu durumlarda şairin biraz düşünerek hızlıca yazması²⁷ olarak tanımlanmasıdır. Bedîhenin bu türü görselken diğer türü ise kalem kâğıdın olmadığı yani yazıya aktarılmadığı türdür ki buna mesmu` yani işitsel adı verilir.²⁸

1. 3. Tarihsel Süreçte Bedîhe Kavramı

Arap Edebiyatı tenkitçiliği hicrî üçüncü asırda gelişmeye başlamıştır. O zamana kadarki süreçte, olgunlaşmış ve ilmi tahlile dayanan görüşler pek yer almamaktadır. Bu döneme kadarki tenkitçilik daha çok şairin hoşlandığı ya da hoşlanmadığı bir durum üzerine fitrî olarak kişisel hazdan kaynaklanmaktadır. Hicrî ikinci asırdan sonra insanlar şiirler üzerine konuşmaya, eleştiriler yapmaya, beyan ve belağat ilimleri, üslup özellikleri açısından daha sistematik bir şekilde değerlendirmelerde bulunmaya başlamışlardır. Ancak bu başlangıcın hemen sonrasında bedîhe ve irticâl kavramları literatüre girmemiştir.²⁹

Bedîhe ve irticâl kavramlarına bazı Arap edebiyatçı ve tenkitçileri eserlerinde alt başlık olarak yer vermişlerdir. Bu isimlerin en önemlilerinden el-Câhız (ö. 255/869), Araplar'ın nazım ya da nesre dair yazdıkları her şeyde bedîhe ve irticâlin yer aldığını ifade etmektedir.³⁰ Ancak Cahiliyye ve sonraki dönemde söylenen şiirlerin tamamında irticâl ve bedîhenin olması mümkün değildir. İbn Kuteybe (ö. 255/869) ise şairin, matbu` yani herhangi bir zorlamaya gerek duymadan şiir söyleyen şair olmasının temel şartlarından birisi olarak bu iki kavramı zikretmektedir.³¹ Ebû Süleyman el-Mantıķî'nin talebesi olan Ebû Hayyan et-Tevhîdî (ö. 414/1073) eserinde hocasının şu görüşlerine yer vermektedir;

²⁵ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 8.

²⁶ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi`ri'l-Abbâsî*, 24-25.

²⁷ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 8.

²⁸ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi`ri'l-Abbâsî*, 19.

²⁹ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi`ri'l-Abbâsî*, 19-20.

³⁰ Câhız, *el-Beyân ve't-tebyîn*, 3/20.

³¹ Ebû Muhammed Abdillâh b. Muslim b. Kuteybe ed-Dîneverî, *eş-Şi'r ve'ş-suara* (Kahire: Dâru'l-hadîs, 1423), 1/91.

“Söz temelde ya bedîhenin kendiliğinden gelişme özelliğinden ya da reviyenin³² zorlamasından doğar. Ya da her ikisinin bir arada olmasıyla doğar. Bedîhenin olması sözü daha berrak kılar. Reviyenin olması ise kelamı daha sağlıklı kılar. Her ikisi bir arada olursa kelam en iyi halini alır. Bedîhenin kusuru akıl unsurunun az olmasıdır. Reviyenin kusuru ise hislerin az olmasıdır. Her ikisinin oluşturduğu mürekkebin ayıbı ise bu ikisinden azlık ve çokluk bakımından aldığı kadardır. Eğer mürekkebe zorlamanın şüphesinden ve tahakkümünden kurtulursa o zaman belîğ, makbul, harika ve çok hoş olur.”³³

Müellif bunları zikrettikten sonra bedîhede aklın daha geniş, reviyede ise hislerin daha fazla olmasının caiz olduğunu belirtmektedir. Yine Ebû Süleyman bedîhenin belağatı olarak adlandırdığı bir durumdan bahsetmektedir. Bunun bir mananın daralması ve başka bir manaya gelmesi ya da bir lafzın daralarak başka bir lafza dönüşmesiyle gerçekleştiğini ifade etmektedir.³⁴ Ayrıca bedîheyi, beşerî yaratılışta ruhâni bir güç olarak tanımlamaktadır.³⁵

İbn Reşîk el-Ğayravânî, bedîhe ve irticâl kavramlarını *el-'Umde* isimli eserinde müstakil başlıklar altında ele almıştır. Eserinde bu iki ıstılahı tanımlamış ve arasındaki farkları ortaya koymuştur.³⁶ Ziyâüddin İbnu'l-Esîr el-Cezerî (637/1239), *Kifâyetu't-tâlib fi nakdi kelâmi's-şâir ve'l-kâtib* isimli eserinde irticâl ve bedîhe kavramlarının önce sözlük anlamlarını vermekte ardından her iki kavramın yaygın tanımını yapmaktadır. Sonrasında ise Emevî ve Abbâsî dönemlerinden şiiirleri örnek olarak getirmektedir.³⁷ Hâzim el-Ğartâcennî (ö. 684/1285) ise *Minhâcu'l-buleğâ ve sirâcu'l-udebâ* isimli eserinde felsefî bir yöntemle bu kavramları ele almakta ve her iki kavramı birbirinin yerine kullanmaktadır.³⁸

Bu kavramları eserinde konu edinen ilk isim Ali b. Muhammed b. Abdillâh Ebu'l-Hasen el-Medaîni (ö. 228/843)'dir. Günümüze ulaşmamış olan eserinin adı ise *Men kâle Şi'ran ale'l-Bedîhe*'dir.³⁹ Ondan sonra gelen isim ise *Bedâihu'l-fikr fi bedai'ı'n-nazm ve'n-nesr* isimli eseri ile Şumeym el-Ğillî (ö. 601/1204)'dir. Müellifin bu eseri de günümüze ulaşmamıştır.⁴⁰ Bu

³² Reviye; düşünerek, tasarlayarak şiiir söylemektir. Bk. Durmuş, “İrtical”, 22/460.

³³ Ali b. Muhammed b. El-Abbas Ebû Hâyân et-Tevhîdî, *el-İmtâ'u ve'l-muânese* (Beyrut: el-Mektebetu'l-unşuriyye, 1424), 249.

³⁴ Tevhîdî, *el-İmtâ'u ve'l-muânese*, 255.

³⁵ Tevhîdî, *el-İmtâ'u ve'l-muânese*, 255.

³⁶ İbn Reşîk el-Ğayravânî, *el-'Umde'*, 1/192.

³⁷ İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib fi nakdi kelâmi's-şâir ve'l-kâtib*, 47.

³⁸ Ğartâcennî, *Menhecû'l-buleğâ ve sirâcu'l-udebâ*, 213.

³⁹ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi's-şî'ri'l-Abbâsî*, 25.

⁴⁰ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi's-şî'ri'l-Abbâsî*, 25.

alandaki yazılan ve günümüze ulaşan en eski eser ise çalışmanın konusunu oluşturan Ali b. Zâfir el-Ezdî'ye ait olan *Bedâi'u'l-bedâih* isimli eserdir.⁴¹

Özetle bedîhe ve irticâl arasında kavramsal olarak farklılıkları sistemli şekilde ortaya koyan isim İbn Reşîk el-Ğayravâni olmuş ve kendisinden sonra gelen edebiyatçılar onun koyduğu esaslara dayanmışlardır. Ali b. Zâfir bu konuları en geniş şekliyle eserinde irdelemiştir. İbnu'l-Esîr ve el-Ğartâcennî ise irticâl ve bedîheyi tek bir mefhum olarak düşünmüş ve ele almıştır.⁴²

1. 4. Bedîhe Şiirlerinin Yazılmasında Etkin Olan Unsurlar

Bedîhe ve irticâl şiirlerinin yazılmasında doğrudan ve dolaylı unsurlar etkili olmuştur. Dolaylı olanlar mevhibe ve kültür olarak değerlendirilmiş, doğrudan olanlar ise halife meclisleri, şair meclisleri ve cariyeye meclisleri gösterilmiştir.⁴³

Dolaylı unsurların ilki olan mevhibe, şairde Allah vergisi yeteneklerin olmasını tanımlamakta ve şairin zekâsı, yaşadığı anıları hatırlamakta güçlük çekmemesi gibi durumlar onun şiirini etkilemektedir. Bedîhe ve irticâl şiirlerinde şairin meclisten ayrılmadan şiirini söylemesinin zekâ ürünü olduğu düşünülmektedir. Yine bedîhenin "beşerî yaratılıştaki ruhânî bir güç" olarak tanımlanması, onun Allah vergisi bir yetenekle ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.⁴⁴ Dolaylı unsurlardan bir diğeri de şairin kendisinin ve içerisinde yetiştiği toplumun kültürüdür.⁴⁵ İslam öncesi Arap toplumunda bir kimsenin iyi şair sayılmasının nedenlerinden birisi, başkalarının şiirlerini ezberleyip aktarma gücünün bulunmasıdır. Bu şiirler kendi kabilesinin şairlerinden olabileceği gibi komşu kabilelerdeki şairlerin şiiri de olabilmektedir. İslam'ın ilk önce Arap toplumuna gelmesiyle Kur'an-ı Kerîm, şiirleri etkileyen unsurların en önemlilerinden olmuştur. Kur'an-ı Kerîm'in dışında önceki zamanlarda yazılmış şiirler, nahiv, gramer kaideleri, belağat, aruz ilmi vb. etkenler belli bir dönemden sonra şiir geleneğini etkilemiştir. Ayrıca hadis literatürüne hâkim olmak irticâl ve bedîhe türü şiirlerin söylenmesinde etkili olmuştur. Bazı edebiyat tenkitçileri Müslüman olmanın bedîhe ve irticâl türü şiir söyleyebilmek için önemli bir üstünlük

⁴¹ Bk. Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*.

⁴² Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şî'ri'l-Abbâsî*, 21.

⁴³ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şî'ri'l-Abbâsî*, 47; Ahmed Ali İbrahim el-Fellâhî, "Sunâiyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl fi'ş-şî'ri'l-Arabî fi'l-karnî's-sâbi'i'l-hicrî", *Mecelletu'l-Mevrûs* 14 (2014), 105.

⁴⁴ Ahmed Ali İbrahim el-Fellâhî, "Sunâiyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl fi'ş-şî'ri'l-Arabî fi'l-karnî's-sâbi'i'l-hicrî", *Mecelletu'l-Mevrûs*, 105.

⁴⁵ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şî'ri'l-Abbâsî*, 62; Fellâhî, *Sunâiyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl*, *Mecelletu'l-Mevrûs*, 105, 107.

olduğunu düşünmektedir. Allah vergisi yeteneği olan şairin bu özelliğini kültürel öğelerle de desteklemesi gerekmektedir.⁴⁶

Bedîhe ve irticâl türü şiirlerin yazılmasını etkileyen doğrudan unsurların ilki halife meclisleri⁴⁷ bir başka ifadeyle melik ve emirlerin meclisleridir.⁴⁸ Emevî halifelerinin çoğu ise edîb ve şairdir. Bu yüzden meclislerinde irticâl ve bedîhe türü şiirler sürekli teşvik edilmiş ve söylenmiştir. Rasulullah (sav) döneminde şiir, İslam'a aykırı olmamak koşuluyla beğenilmiş hatta teşvik edilmiştir.⁴⁹ Söz konusu tutum Abbâsîler döneminde de gösterilmiş, Abbâsî halifeleri, şiiri İslam'a davette bir yöntem olarak kullanmış, dînî farizalara engel olacak şekilde şiirle uğraşmayı yasaklamışlardır.⁵⁰ Bu dönemde şiir toplumdaki yerini muhafaza ederken saraylarda kendine yer bulmaya devam etmiştir. Öyle ki Abbâsî Halifesi Mehdî-Billâh'ın kızı ve Hârûnurreşîd'in üvey kız kardeşi olan 'Uleyye bint el-Mehdî sarayda şiir geleneğini sürdüren kadın şairlerden birisidir.⁵¹ Bu dönemde şairler, halife meclislerinde bedîhe konusunda imtihana tabi tutulmuş ve başarılı olanlarına ödüller verilmiştir.⁵² Bazı şairler ise içinde buldukları zor durumdan ya da ölümden kurtulmak için bu tür şiirler söylemişlerdir.⁵³

Bedîhî ve irticâlî şiir yazılmasını etkileyen doğrudan unsurların ikincisi şair meclisleridir.⁵⁴ Câhiliye toplumunda Araplar muhtelif işlerini görüşmek için ya da ticaret yapmak için bir araya gelirlerdi. Bu toplantılarında şiirler eksik olmazdı. Panayırlarda şairler yarışır ve şiir konusunda birbirlerine üstün gelmeye çalışırlardı. Bu durum, şairin şiiri hızlı ve rakibini susturacak şekilde söyleyebilmesi yeteneğini geliştirmekteydi. Kısacası şairler birbirleriyle yarışmak, birbirine meydan okumak, şiirsel olarak atışmak vb. amaçlar için bu tür şiirleri yazmışlardır.⁵⁵ Emevîler döneminde Cerîr, Ferazdak ve Ahtal arasındaki rekabette söylenen şiirlerin çoğunluğu bedîhe ya da irticâl türünde idi. Bu üç şairin

---

⁴⁶ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 63.

⁴⁷ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 66.

⁴⁸ Fellâhî, "Sunâyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl", 108.

⁴⁹ Çetin, "Eski Arap Şiiri", 15-16.

⁵⁰ Fellâhî, "Sunâyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl", 109; Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 68.

⁵¹ Esat Ayyıldız, "'Uleyye bt. el-Mehdî ve Aşka Dair Şiirleri", *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 30 (Haziran 2023), 108-133.

⁵² Fellâhî, "Sunâyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl", 109; Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 68.

⁵³ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 72.

⁵⁴ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 73.

⁵⁵ Abdulhamîd Muhammed Şuayp Muhammed, "el-Bedîhe ve'l-irticâl fi't-turâsî'n-nakdî ve'ş-şi'rî", *Mecelletu külliyeti'l-luğati'l-Arabîyye* 28/4 (2009), 275-290.

yazdıkları şiirlerden örnekler *Bedâ'i'ul-bedâih* isimli eserin içerisinde yer almaktadır.⁵⁶ Abbâsîler döneminde şair meclisleri biraz daha kapsamlı hale gelmiş, şairlerin şiir söylemeleri yanında önceden yazılmış şiirleri paylaştıkları, onlar üzerine eleştiri ve açıklama yaptıkları, beraber yiyip içtikleri ortamlar haline dönüşmüştür.⁵⁷

Bedîhe ve irticâl şiirleri söyleyebilen cariyeler halifeler tarafından imtihana tabi tutulmuş ve bu konuda kabiliyeti olan cariyeler seçilmiştir. Halife Mu'temed'in bu yöntemle bir cariye satın aldığı rivayet edilmektedir.⁵⁸ Bedîhe ve irticâl türü şiirler, bahsi geçen dolaylı ya da doğrudan sebeplerle söylenmiş ve zamanla geliştirilmiştir.

1. 5. Bedîhe Türü Şiirlerde Muhtevâ, Şekil ve Üslup Özellikleri

Bedîhe ve irticâl türü şiirlerin kapsamına muhtevâ açısından Arap edebiyatındaki şiir türlerinin neredeyse tamamı girmektedir. Gazel, hicâ, vasıf, medih, şekvâ, ihvâniyat, hikmet, hamriyât türü şiirler bedihî ve irticâlî olarak söylenmiştir. Medih türü şiirler özellikle Emevî ve Abbâsî dönemlerinde halifelerden bahşiş alabilmek için en yaygın olarak kullanılan şiirler olmuştur. *Bedâ'i'ul-bedâih* isimli eser özelinde bakıldığında medih, hiciv, vasıf vd. gibi konuların şiirlerde sıklıkla işlendiği görülmektedir.

Cahiliye döneminden itibaren elimize sağlam ifadeli ve kasîde yapısı tam olarak oturmuş pek çok şiir ulaşmıştır.⁵⁹ Bu şiirlerde nadir kullanılan kelimeler tercih edilebilmişken bedîhe ve irticâl türü şiirlerde gündelik dile ait kelimeler sıklıkla kullanılmıştır. Arap toplumunda muhtelif kabilelerin olması nedeniyle farklı dil dünyasından yetişmiş olan şairler daha önceden zihninde yer etmiş kelimeleri kullanmaktan çekinmemiştir. Özellikle Abbâsî döneminde yazılan bu tür şiirlerin dili kolay ve anlaşılır olmuştur.⁶⁰

Bedîhe ve irticâl şiirlerinde üslup özelliklerinden bir tanesi itiraziye cümlelerinin sıklıkla kullanılmasıdır. Kasem, nida, isim cümlesi gibi öğeler itiraziye cümlesi olarak şiirlerde kullanılmıştır.⁶¹ Bu şiir türünde tekrarların, sadece manayı güçlendirmek için yapıldığı ifade edilmektedir. Cinâs, tıbâk, teşbîh, istiâre gibi sanatların kullanılmasında cimrilik yapılmaması bu tür şiirin üslup bakımından diğer bir özelliğidir. Bu şiir türünde

⁵⁶ Örnek için bk. el-Ezdî, *Bedâ'i'ul-bedâih*, 16.

⁵⁷ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 66.

⁵⁸ Ezdî, *Bedâ'i'ul-bedâih*, 82-83.

⁵⁹ Ali Eminoğlu, "Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasîdeleri" (Konya: Aybil Yayınları, 2017), 13.

⁶⁰ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 117.

⁶¹ Âlûsî, *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî*, 120.

teşbîh sanatı kullanım bakımından ön plana çıkmaktadır. Bedîhî ve irticâli şiirlerde yaygın olan medihlerde, hicivde ve mersiye de teşbîh sanatı oldukça fazla kullanılmaktadır.⁶²

Bedîhe türünün anlam dünyası, şairin sahip olduğu yetenek ve kültürel birikimine bağlı olarak farklılık göstermiştir. Cahiliye dönemindeki şiirlere hâkim olan sonraki dönem şairleri, bu birikimlerini yazdıklarına yansıtmuş ve cahiliye döneminden yaptıkları iktibaslarla anlatımlarını daha güçlü hale getirmişlerdir. Bunun yanında İslamiyet'in gelişi ile ayet ve hadislerden iktibaslar yapılarak şiirlere anlamca derinlik kazandırılmıştır.

Bedîhe ve irticâl türü şiirlerde kullanılan bahirler diğer tür şiirlerdeki kadar farklılık arz etmektedir. Bu açıdan şiirlerde bir sabitlik ya da aynılık söz konusu değildir.

2. Ali b. Zâfir ve Bedâi'u'l-bedâih İsimli Eserin Tanıtımı

Çalışmanın bu bölümünde Ali b. Zâfir'in hayatı ana hatlarıyla aktarılacak, *Bedâi'u'l-bedâih* isimli eseri özelinde Bedîhe kavramına yaklaşımı ele alınacaktır.

2.1. Ali b. Zâfir'in Hayatı

Tam adı Ebu'l-Hasen Cemaleddîn Ali b. Zâfir b. Hüseyin el-Ezdî el-Mısırî el-Malikî,⁶³ bir künyesi de el-Hazrecî'dir.⁶⁴ 567/1171 yılında Kahire'de doğan⁶⁵ Ali b. Zâfir'in babası Kumhiye medresesinde müderrislik yapan ve çeşitli alanlarda kendisinden ilim aldığı ilk hocası olan Zâfir b. Hüseyin'dir.⁶⁶ Kaynaklarda usul, fıkıh ve kelam ilimlerini babasından öğrendiği aktarılmaktadır.⁶⁷ Ayrıca hadis, Arap dili ve Arap edebiyatı alanında tahsil gören

⁶² Fellâhî, *Sunâiyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl, Mecelletu'l-Mevrûs*, 120.

⁶³ Yâkût el-Hamevî, *Mu'cemu'l-udeba irşâdu'l-erîb ilâ ma'rifeti'l-edîb*, thk. İhsan Abbas (by: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993), 4/1778; Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvut yönetiminde Tahkik Komisyonu (by: Muessesetu'r-risâle, 1985), 22/60; Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz ez-Zehebî, *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-A'lâm*, thk. Ömer Abdusselâm et-Tedmirî (Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1993), 44/155; Abdulazim b. Abdilkavî el-Munzirî Zekiyyuddin Ebû Muhammed, *et-Tekmile li vefeyâti'n-naqâle*, thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (by: Muessesetu'r-Risâle, 1985) 2/376; Muhammed b. Şakir b. Ahmed b. Abdurrahman b. Şakir b. Harun b. Şakir el-Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, thk. İhsan Abbas (Beyrut: Dâru şâdir, 1974), 3/26; Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdillâh eş-Şafedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, thk. Ahmed el-Arnâvut, Turkî Mustafa (Beyrut: Dâru ihyâi't-turâs, 2000), 11/106; Şemsuddin Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Abdurrahman, b. el-Ğazzî, *Dîvânü'l-İslâm bi hâşiyetihî esmâi Kutubi'l-a'lâm*, thk. Seyyid Kisrevî Hasan (Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1990), 3/257; Hayreddin b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris ez-Ziriklî, *el-A'lâm* (by: Dâru'l-İlmi'l-melâyîn, 2002), 4/296; İsmail b. Muhammed Emin b. Mîr Selim el-Bâbânî el-Bağdâdî, *Hediyyetu'l-'arifîn esmâu'l-muellifîn ve âşâru'l-muşannifîn* (Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabî, tsz.), 1/706; Özaydın, "Ali b. Zâfir", 2/459.

⁶⁴ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 3.

⁶⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 44/155.

⁶⁶ Özaydın, "Ali b. Zâfir", 2/459.

⁶⁷ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 44/155; *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*, 22/60; el-Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, 3/26.

Ali b. Zâfir, sultanların haberleriyle ilgilenmiş ve bu konuda çok sayıda metin ezberlemiştir.⁶⁸ Bazı şairlerin şiirleri ve kitaplarıyla meşgul olmuş bunun yanında devrin gerektirdiği ve İslam kültürüne dair diğer bilgileri de öğrenmiştir.⁶⁹

Fıkıh, kelim ve mantık gibi alanlarda öne çıkan Ali b. Zâfir'e el-Mâlikî, el-Usûlî, el-Mutekellim, el-Ahbârî⁷⁰ gibi künyeler nisbet edilmiştir. Ali b. Zâfir kendisini anlatan kaynaklarda son derece zeki birisi olarak ifade edilmiştir.⁷¹ Zekâsı yanında tarihe ve edebiyata dair yaptığı çalışmalarla Eyyûbî hükümdarlarının dikkatini çekmiş⁷² ve o, farklı siyasi görevlerde bulunarak vezirlik makamına kadar yükselmiştir.⁷³ Daha sonra bu görevden ayrılarak babasının kurduğu medresede hocalık görevine dönmüştür.⁷⁴ eş-Şîhâb el-Kûsî ve başka ediplerin, hayatının son döneminde şiirler kaleme alan müellifin şairliğinden etkilendikleri söylenmektedir.⁷⁵

Ali b. Zâfir, tarih ve edebiyata dair eserler kaleme almıştır. Bunların bir kısmı ise tarih ve edebiyatın bir arada olduğu eserlerdir. Müellifin kitaplarından bazılarının tamamı, birkaç kitabının ise belli bölümleri günümüze ulaşmıştır.⁷⁶

el-Ezdî'nin ölüm tarihiyle ilgili genel görüş 613/1216 yılı⁷⁷ olsa da bazı kaynaklar onun 623 yılında vefat ettiğini kaydetmektedir.⁷⁸ Kahire'de, Şaban ayının ortalarında vefat ettiği konusunda ise görüş birliği vardır.

2. 2. Bedâi'ü'l-bedâih İsimli Eserin Tanıtımı

Arap Edebiyatının kaynaklarından olan bu eser, Ali b. Zâfir tarafından Selahaddin Eyyûbî'nin veziri Kâdî Fâdıl'ın tavsiye ve teşviğiyle yazılmıştır. Eser, el-Meliku'l-Eşref'e ithaf edilmiştir.⁷⁹ el-Ezdî, 1210 yılında Eyyûbî hükümdarı el-Meliku'l-Eşref'in (ö. 635/1237) veziri olduğu dönemde, *Bedâi'ü'l-bedâih* isimli eserini yeniden ele almış ve bazı eklemeler

⁶⁸ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 44/155; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 22/60; el-Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, 3/26; eş-Safedî, *el-Vâfi bi'l-vefeyât*, 21/106.

⁶⁹ Ezdî, *Ġarâibu't-tenbihât 'alâ 'acâibi't-teşbihât*, thk. Muhammed Zağlûl Selâm, Mustafa eş-Şâvî el-Cuveynî (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 2009), 8.

⁷⁰ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nubelâ*, 22/60.

⁷¹ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nubelâ*, 22/60; Munzirî, *et-Tekmile li vefeyâti'n-naqale*, 2/377.

⁷² Ezdî, *Ġarâibu't-tenbihât*, 8.

⁷³ Ezdî, *Ġarâibu't-tenbihât*, 8.

⁷⁴ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 44/ 155; *Siyeru A'lâmi'n-Nubelâ*, 22/60.

⁷⁵ Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 44/157.

⁷⁶ Eserleri için bkz: Ezdî, *Ġarâibu't-tenbihât*, 8-11; Zehebî, *Târîhu'l-İslâm*, 44/156; Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, 3/27. Özeydin; "Ali b. Zâfir", 2/458-460.

⁷⁷ Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-nubelâ*, 22/60; es-Safedî, *el-Vâfi bi'l-Vefeyât*, 21/106.

⁷⁸ Kutubî, *Fevâtu'l-vefeyât*, 3/26; Şemsuddîn Ebu'l-Meâlî, *Dîvânu'l-İslâm bi hâşiyetihî esmâi kutubî'l-a'lâm*, 3/257.

⁷⁹ Ezdî, *Bedâi'ü'l-bedâih*, 5-6.

yaparak olgunlaştırmıştır.⁸⁰ Eser, Arap şair ve ediplerin irticâlen söyledikleri şiirleri, edebî sözleri, nükteleri ve kendi hayatlarına dair anılarını ihtiva etmektedir.

Allah'a hamd ile başlayan⁸¹ *Bedâi`u'l-bedâih* isimli eserin mukaddime bölümünde müellif, oldukça süslü bir dil kullanmaktadır. Ali b. Zâfir, bu bölümde eseri kaleme almasındaki süreci, şu cümlelerle ifade etmektedir;

"Hayatımın ilk kısmında, yolun başında biraz da aceleci davranarak şairlerin bedîhe ve irticâl konusundaki sözlerini ve şiirlerinin güzelliklerini toplamak için çabaladım. Hiçbir ustanın beyaz kâğıtlarda kalem oynatmadığı ve benden önce hiç bir insan ve cinin ele almadığı kafiyeli rivayetler topladım. Bu eseri zamanın sadrazamı, devrin önde gelenlerinin efendisi es-Seyyidu'l-Ecel el-Fâdil Ebû Ali Abdurrahim b. Hasan el-Bîsenî'ye adadım. O da beni bu yazıları artırmaya, bu hususta özen göstermeye ve araştırma yapmaya teşvik etti. Sonra da düzenlemesini yapıp bablara ayırdığım bir bölüm oluştu ve onu *Bedâi`u'l-bedâih* olarak isimlendirdim. Her baktaki haberleri zaman sırasına göre düzenledim. Toplanan şeyleri görünce sevindi, hoşnut oldu. Sofrasında ikramda bulundu. Beni, küçük yaşımda, gençliğimin baharında kütüphanesinde yazıcılıkla ve kitapları koruyup bakımını yapmakla görevlendirerek şereflendirdi."⁸²

Eserin mukaddimesinden sonra irticâl ve bedîhe kavramlarının tanımı yapılmaktadır. Bu kelimelerin sözlük ve ıstılah anlamları verilmektedir. Tanımlar yapılırken İbn Reşîk'in *el-Umde* isimli eserinde yaptığı tanımlara sadık kalındığı görülmektedir. Tanımların ardından bedîhe ve irticâl türleri arasındaki farklar ana hatlarıyla ortaya konulmaktadır. Ardından eserin esas bölümü olan bedîhe türlerinin sıralanması ve örneklerin verilmesi gelmektedir.⁸³

Eser ilk defa Bulak matbaasında Muhammed el-Adevî tarafından 1278 yılında neşredilmiştir. Daha sonra Abdurrahman Ahmed el-Abbâsî'nin *Ma'âhidu't-tensîs* isimli kitabının sayfa kenarında basılmıştır. Muhammed Ebu'l-Fađl ise bu eseri 1970 yılında Kâhire'de neşretmiştir. Eser, Zeynuddîn el-Halebî tarafından ihtisâr edilmiştir.⁸⁴

2. 2. 1. Eserin Hazırlanmasında Esas Alınan Kaynaklar

Eserde yer bulan şiirler ya da sözlerin çoğunluğu, çeşitli ediplerin günümüze kadar ulaşmayan eserlerinden alınmıştır. Bunlar arasında Ebu'l-Ferec'in *el-Kıyân ve'l-muğannîn*, İbn

⁸⁰ Ezdî, *Ğarâibu't-tenbîhât*, 8.

⁸¹ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 5.

⁸² Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 5.

⁸³ Bk. Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*.

⁸⁴ Selahaddin el-Muncid, "Nazarât fi Bedâi`u'l-bedâih li'bni Zâfir el-Ezdî", *Mecelletu mecmau'l-luğati'l-Arabiyye* 47/3 (1972), 672; Özaydın, "Ali b. Zâfir", 2/459.

Reşîk'in *el-Enmûzec*, Kadi et-Tenûhi'nin *Nişvâru'l-muhağara*, el-Gırnatînin *Ferhâtu'l-enfus fi alhbâri ehli'l-Endelüs*, Ubeydullah b. Ahmed'in *Târîhu Bağdad*, Ebu's-Salt Ümeyye b. Abdilaziz'in *el-Hadıka* adlı eserleri zikredilebilir.⁸⁵ Müellif sadece eserlerden alıntı yapmakla yetinmemiştir. Eserde daha önceden ezberlediği ya da bir şekilde kendisine ulaşan beyitlere ve hikâyelerine de yer vermiştir.

2. 2. 2. Eserde Takip Edilen Metot

Eserde bedîhe ve irticâl üzere söylenmiş şiirler, özlü sözler, nükteler, anılar derlenmiştir. Bu türlerin başlıkları verilmiş ve bu başlıklardan bazıları açıklanmıştır. Örneğin temlitle ilgili bedîhî ve irticâli şiirler aktarılırken, temlît kavramının ne anlama geldiği ve bu türün nasıl ortaya çıktığı açıklanmaktadır.⁸⁶ Bazı başlıklarda ise açıklama cihetine gidilmemiş ve başlığın hemen ardından türe ait olan şiirler toplanmıştır.⁸⁷ Müellif kitabında şiirlerin yazılma hikâyesinden ya da şiirlerin karşılıklı olarak yazılması sürecinden bahsetmekte ve bu süreci yaşayan isimleri de zikretmektedir. Şiirlerin kendisine ulaşmasını sağlayan rivayet zincirini de genellikle söylemektedir. Eğer şiiri bir eserden almışsa o eseri zikretmektedir. Örneğin eserde yer alan altıncı örnekteki beyitleri İbn Sellâm'ın (ö. 231/846) *Tabakâtu's-Şuarâ* isimli eserinden aldığını ifade etmektedir.⁸⁸

2. 2. 3. Eserin Muhtevâ Yönünden Tahlili

Eser üzerinde muhtevâ yönünden tahlil yapılırken eserde yer alan tanımlar aktarılmıştır. Yine bedîhe şiirlerinin türleri hakkında kısa bilgiler verilmiştir. Bu türlerle ilgili örnek beyitler aktarılmış, bu beyitlerin anlamları verilmiş ve bahirleri tespit edilmiştir.

2. 3. Esere Göre Bedîhe Kavramı

Çalışmanın birinci başlığı altında bedîhe kavramına dair edebiyat eleştirmenlerinin görüşleri verilmişti. Bu başlık altında ise Ali b. Zâfir'in eserinde bedîhe kavramına yaklaşımı ele alınacaktır.

el-Ezdî *بد* fiilinin *بدأ* fiilinde olduğu gibi başlama anlamı bildirdiğini ifade etmektedir. Kelimenin sonundaki hemzenin yakın bir harf olan "he" harfine

⁸⁵ Muncid, "Nazarât fi Bedâi'u'l-bedâih li'bni Zâfir el-Ezdî, *Mecelletu mecmau'l-luğati'l-Arabiyye*, 47/3, 671; Özeydın, "Ali b. Zâfir", 2/459.

⁸⁶ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 112.

⁸⁷ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 11.

⁸⁸ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 16.

dönüştürüldüğünü belirtmekte ve bu durumun لَهْنَك yerine لَأَنَّك yerine kullanılmasına benzediğini ifade etmektedir.⁸⁹

Eserde ıstılah anlamı olarak bedîhe, irticâli şiirin biraz daha düşünerek söylenmesi olarak değerlendirilmektedir. Eğer bu düşünme işi uzatılırsa bunun bedîhenin sınırından çıkarak reviyeye kayacağı ifade edilmektedir. Ayrıca bedîhe ve irticâl türü şiirlerin kolay ve kısa olmasına dikkat çekilmekte ve şairin, çok ve kaliteli olan yerine kötü de olsa kısa olanla yetindiği belirtilmektedir.⁹⁰

Ali b. Zâfir'in yaptığı tanımında bedîhenin irticâle olan yakınlığı görülmektedir. Ancak bedîhe, ona göre bazı özellikleri gereği irticâl ve reviyeye türlerinin ortasında kendine yer bulmaktadır. Şâir az bir süre de olsa düşünmez ve hemen şiirini söylerse irticâle, düşünme işini uzatırsa reviyeye türüne geçmiş olur.

2. 4. Eserde Yer Alan Bedîhe Türleri

Eserde, bedîhe türleri beş ana başlık altında toplanırken bu ana başlıkların bazıları alt başlıklara ayrılmıştır. Müellif, bu başlıklar altında bazen konu ile ilgili bilgiler vermekte ve söz konusu bedîhe türünü açıklamaktadır. İlk başlıkla ilgili müphem bir durum olmadığından bu türle ilgili bilgi verilmemiş doğrudan konuya dair şiirlere geçilmiştir. Bazı örneklerde, şiirlerin müellife kadar ulaşmasını sağlayan rivayet zinciri aktarılmış bazılarında ise hangi eserden alındığına dair bilgi verilmiştir. Bunun yanında bazen şiirlerin söylenmesine sebep olan kişiler ya da olaylara değinilmekte ve bazen de şiirlerin bedîhe ya da irticâl türünden olduğuna dair bilgiler verilmektedir. Örneklerin önemli bir kısmında ise şiirlerin hangi türden olduğu ifade edilmeksizin “şöyle dedi” diyerek doğrudan örnekler aktarılmıştır.

2. 4. 1. Cevap Olarak Yazılan Şiirlerde Bedîheler

Müellif eserinin bu bölümünde konu ile ilgili açıklama yapmaksızın doğrudan bu türün örneklerine geçmiştir. İlk başlık altında elli tane örnek şiir verilmiştir. Örnekler bazen sadece iki beyitten oluşmakta bazen de şairler arası atışmanın devam etmesinden dolayı oldukça uzun kasideler halinde zikredilmektedir. Daha çok iki şairin atışmasını andırmaktadır. Bu tür, şairlerin çekişmesi esnasında birbirlerine verdikleri cevaplardan

---

⁸⁹ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 8.

⁹⁰ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 8.

oluşan şiirleri içermektedir. Bu başlık altında yer alan örneklerden bazılarına değinmek yararlı olacaktır.

Müellif ilk bölümün altıncı şiirinde İbn Sellâm'ın *Ṭabakâtu's-Şuarâ* isimli eserinden alıntı yapar.⁹¹ Cerîr, Ferazdak ve Ahtal, Halife Abdulmelik'in meclisinde toplanır ve Abdulmelik elinde beş yüz dirhemlik bir keseyle gelir. Onlardan her birinin kendisini öven bir şiir söylemelerini ister ve bu parayı kazanana vereceğini söyler. Ortaya çıkan beyitler şu şekildedir.⁹² Ferazdak: [Vafir]

أَنَا الْقَطْرَانُ وَالشُّعْرَاءُ جَرِي وَيَا الْقَطْرَانَ لِلْجَرِي شِفَاء

Ben katranım ve şairler uyuz hastalığıma tutulmuştur. Katranda uyuz hastalığının şifası vardır.

Ahtal; [Vafir]

فَإِنْ تَكَ زَقَّ زَامِلَةً فَإِيَّيَ أَنَا الطَّاعُونَ لَيْسَ لَهُ دَوَاء

Sen hayvanlara su verilen tulum isen ben de devası olmayan salgın hastalığım.

Cerîr; [Vafir]

أَنَا الْمَوْتُ الَّذِي آتَى عَلَيْكُمْ فَلَيْسَ لِهَارِبٍ مِنِّي نَجَاء

Ben size gelen ölümüm ki benden kaçanın kurtuluşu yoktur.

Bu beyitler üzerine ödülü kazanan Cerîr olur ve Abdulmelik “Yemin olsun ki ölüm her şeyi bulur.” der. Bu beyitlerin bedîhe mi yoksa irticâl mi olduğuna dair açıklama yapmayan müellif şiirleri aktarırken قَالَ “dedi, söyledi” fiilini kullanmaktadır.

Bir kişinin yazdığına cevap olarak yazılan bir başka şiir, Halife Me'mun ile bir cariyesi tarafından yazılmıştır. Halife ölüm döşeginde iken cariyesi bu duruma üzümlere şu beyti söyler:⁹³ [Serî']

يَا مَلِكًا لَسْتُ بِنَاسِيهِ وَلِيَتَّيَّ بِالنَّفْسِ أَفْدِيهِ

Ey kendisini unutamadığım efendi! Keşke canımı sana feda edebilsem.

Cariyenin söylediğini işiten Me'mun bir süre düşünür ve cevap olarak şu beyti inşâ eder: [Serî']

⁹¹ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 16.

⁹² Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 16.

⁹³ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 35.

بَاكِتِي مِنْ جَزَعٍ أَقْصَرِي قَدْ غَلَقَ الرَّهْنُ بِمَا فِيهِ

Benim için duyduğu endişeden ağlayan kadın biraz sakinleş! Rehin malı bütünüyle geri almamaz haldedir.

Söz konusu şiirsel yazışmaların ilk örneğinde müellif yazılan beyitlerin irticâl ya da bedîhe olduğuna dair bilgi vermemektedir. İkinci örnekte ise Me'mun'un bir süre düşündüğünü ifade ederek beyti, bedîhe olarak değerlendirdiğini hissettirmektedir.

Bölüm içerisinde yer alan şiirlerin bir kısmını hiciv ya da hezel türü şiirler oluşturmaktadır. Bu başlık altında yer alan az sayıda şiirin irticâlen söylendiğini belirten ifadeler yer almaktadır. Şiirlerin bedîhe mi yoksa irticâl mi olduğunu yukarıdaki örnekte olduğu gibi şiirler arasında verilen kısa ibarelerden tahmin etmek mümkün olsa da bu bilgileri taşıyan örnekler son derece azdır.

2. 4. 2. İcâze Şiirlerindeki Bedîheler

Bu tür şiirlerde, şair başka birisinin bir mısralık şiirini tamamlar. Ya da birkaç beyit ekleyerek şiiri tamamlayabilir.⁹⁴ İcâze türü şiirde kafiye ve vezin başkası tarafından belirlenir. Bu sayede şairin hazırlık yapması engellenmiş olur.⁹⁵

Müellif, bu tür şiiri iki gruba ayırmaktadır. Bunlardan birincisi, şairin muasırı olan başka bir şaire icâze yapmasıdır. İkincisi ise şairin muasırı olmayan bir şairin şiirini icâze yöntemiyle tamamlamasıdır.⁹⁶ İcâze türündeki bedîhe şiirlerine örnek olarak muasır olan Ömer b. Ebî Rebîa ve İbn Abbâs'ın birer mısraını yazdıkları şu beyit verilebilir:⁹⁷ [Mutekârib].

تشط غداً دارَ جيراننا وُللدارِ بَعْدَ عَدِ أَبْعَدُ

Yarın komşumuzun yurdundan uzaklaşacaksın!

Yarından sonra (o) yurda daha uzak olmak vardır.

Bu beytin ilk mısraı Ömer b. Ebî Rebîa, ikinci mısraı ise İbn Abbâs tarafından söylenmiştir. Bu şiirlerin ardından Ömer, İbn Abbas'a "Allah iyiliğini versin! Onu daha önce duydun mu?" der. O ise "hayır duymadım ama öyle olması gerekiyordu" diye cevap verir. Söz konusu şiirde beytin ikinci mısraı hazırlık yapmaksızın ilk mısraa uyumlu olarak söylenmiştir.

⁹⁴ Muhammed 'Azzâm, *el-Muštalahu'n-naqdî fi't-turâzi'l-edebî* (Beyrut: Dâru's-şarkı'l-'Arabî, 2010), 14.

⁹⁵ Durmuş, "İrtical", 22/460.

⁹⁶ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 42.

⁹⁷ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 42.

İcâze türü şiirlerden bir diğeri Harun er-Reşîd ve Cemmaz isimli bir şair tarafından yazılmıştır. Harun er-Reşîd aşağıdaki beytin ilk mısraını, Cemmâz ise ikinci mısraını inşâd eder:⁹⁸ [Muctes]

أَلْمُلْكُ لِلَّهِ وَحْدَهُ   وَلِلْخَلِيفَةِ بَعْدَهُ

Mülk tek olan Allah'ındır. Ondan sonra halifenindir.

Harun er-Reşîd bu beyit üzerine Cemmaz'dan şiiri tamamlamasını ister ve o şu beyti yazar: [Muctes]

وَلِلْمُحِبِّ إِذَا مَا   حَبِيبُهُ بَاتَ عِنْدَهُ

Ve sevdiği yanında akşamlayan sevenindir.

Harun er-Reşîd bu beyti beğenir ve şairi on bin dirhemle ödüllendirir. Söz konusu beyitler iki muasır kimse tarafından yazılan icâze şiirine örnektir.

İcâze türünün aynı dönemde yaşamayan iki şair tarafından yazılan şiir örneği olarak el-Kıtâl el-Kilâbî adındaki birinin yazdığı bir beyte, Ebu'l-Mucîb'in başka bir beyitle şu şekilde icâzede bulunmuştur. el-Kilâbî'nin yazdığı beyit şu şekildedir:⁹⁹ [Tavîl]

فَإِنَّ أَبَا سُفْيَانَ لَيْسَ بِمَوْلٍ   فَعُومِي فَهَاتِي فِقْرَةً مِنْ حَوَارِكِ

Ebu Süfyân ziyafet vermez, kalk ve bir şeyler söyle.

Ebu'l-Mucib: [Tavîl]

فَبَيْتِكَ خَيْرٌ مِنْ بُيُوتِ كَثِيرَةٍ   وَقَدْرُكَ خَيْرٌ مِنْ وَلِيمَةِ جَارِكَ

Senin evin pek çok evden hayırlıdır ve saygınlığın komşunun ziyafetinden hayırlıdır.

Bahsi geçen şiirin ilk beytinin devamı sonraki bir dönemde başka bir şair tarafından yazılmıştır. Şiirin hikâyesinde, ilk beyte cevap verilmediği ve bu beyti duyan Ebu'l-Mucib tarafından icâzede bulunulduğu anlatılmaktadır.¹⁰⁰

İcâze türü şiirler hazır cevaplık gerektirdiğinden şairin şiir yazma hızını ölçen özgün çalışmalar olarak görülmüştür. Bu yüzden bu başlık altında toplanan şiirler edebiyatçılar tarafından orijinal bulunmuştur.¹⁰¹ İcâze türündeki şiirlerde aynı ortamda yazılanların irticâl şiirine daha uygun olduğunu söylemek mümkündür. Çünkü düşünmeye pek vakit kalmaması muhtemeldir. Bunun yanında bu türdeki şiirlerin hem konuları hem de vezin ve

⁹⁸ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 53.

⁹⁹ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 99.

¹⁰⁰ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 99.

¹⁰¹ Durmuş, "İrtical", 22/460.

kâfiyeleri uyumludur. Çünkü icâze şiirinde ya bir mısra ikinci mısra ile tamamlanmakta ya da bir beyit başka bir beyitle tam hale gelmektedir. Müellif bazı örnekler dışında bu başlıkta yer alan şiirlerin bedîhe ya da irticâl türüne aitliklerini belirtmemiştir.

2. 4. 3. Temlît Şiirlerindeki Bedîheler

Temlît, kelime anlamı olarak “binada iki parçayı bir arada tutan harç” demektir. İstilah olarak ise iki mısradan birini bir şairin diğerini başka bir şairin söylemesidir.¹⁰² Ali b. Zâfir, bu tür şiirleri icâze türünden ayırmaktadır. Zira bu türde, şairlerin yapılacak iş üzerinde anlaştığını ya da birbirlerini davet ettiklerini ve bu durumun icâze türü şiirlerde olmadığını ifade etmektedir.¹⁰³ Temlît şiirine örnek olarak Mu'temed b. 'İbâd ve Ebû Bekir b. Ammar arasındaki şu hadiseyi ve onların söyledikleri şiirleri getirir.¹⁰⁴ Mu'temed bir gün camiye gitmektedir. Ebû Bekir de onunla birlikte. Ezânı duyan Mu'temed ve Ebû Bekir birlikte aşağıdaki beyitleri söylerler: [Kâmil]

هَذَا الْمُؤَدُّنُ قَدْ بَدَا بِأَدَانِهِ   يَرْجُو بِدَاكَ الْعَمُو مِنْ رَحْمَانِهِ
طَوْبَى لَهُ مِنْ شَاهِدٍ بِحَقِيقَةٍ   إِنْ كَانَ عَقْدُ ضَمِيرِهِ كَلِيسَانِهِ

Bu müezzîn ezanından bellidir. Bu [ezanla] Rahmânından affı ister.

Hakikati görene müjdeler olsun. Vicdânının sözü dili[nin söylediği] gibiyse

Bu beyitlerin ilk mısraları, Mu'temed tarafından ikinci mısraları ise Ebû Bekir tarafından söylenmiştir. Temlît şiiri, tıpkı icâze şiirinde olduğu gibi ilk beyti bir şair, diğerinise ikinci bir kişi tarafından yazılmasıyla oluşmaktadır.¹⁰⁵ Bu duruma örnek olarak vezir Ebubekir el-Kubturne ve Ebu'l-Abbas b. Sâra tarafından bahar mevsimini tavsîf etmek amacıyla yazılan beyitler verilebilir.¹⁰⁶ Bu minvalde İbu'l-Kubturne: [Kâmil]

هَذِي الْبَسِيطَةُ كَاعِبٌ أَبْرَادُهَا   حُلُّ الرِّبِيعِ وَحُلِّيَّهَا النَّوَّازِ

Bu yeryüzü, kıyafetleri baharın elbiseleri ve takıları çiçekler olan ipekten elbiseli genç bir kızdır.

demiş, bunun üzerine İbn Sâra: [Recez]

¹⁰² Kayravânî, *el-'Umde*, 2/92; Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*,112; Mücahit Küçüksarı, “Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taşîr”, *Mârife* 15/1 (Yaz 2015), 204.

¹⁰³ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 112.

¹⁰⁴ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 112.

¹⁰⁵ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 128.

¹⁰⁶ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 133.

كَأَنَّ هَذَا الْجَوَّ فِيهَا عَاشِقٌ قَدْ شَعَهُ التَّعْذِيبُ وَالْإِضْرَارُ

Ondaki hava sanki acı ve kötülüğün kendisine dokunduğu bir âşık gibidir.

ifadelerini kullanmıştır. Yine İbu'l-Kubturne: [Kâmil]

فَإِذَا شَكَا فَالْبَرْقُ قَلْبٌ حَافِقٌ وَإِذَا بَكَى فَدُمُوعُهُ الْأَمْطَارُ

O şikâyet ettiğinde, şimşek çarpan kalptir ve ağladığında onun gözyaşları yağmurlardır.

şeklinde beyit söylemiştir. Söz konusu beyitlerde teşbih sanatı kullanılarak tabiat tasviri yapılmakta ve şairler değişmesine rağmen muhtevâ değişmemektedir. Ancak burada dikkat çeken husus, birinci ve üçüncü beyit kâmil vezninde yazılmışken ikinci beytin recez vezninde yazılmış olmasıdır.

Müellif, bu başlık altında temlît şiirine dair pek çok örnek sunmuştur. Örnekleri ele alırken şiirlerin bedîhe ya da irticâl olduklarına dair bilgi vermemiştir. Ancak bu şiirlerin, şairlerin söz söylemeye birbirlerini davet etmeleri ya da bir konuda yazmaya ortak karar vermelerinin, onlara şiiri yazacak zamanı kazandırması nedeniyle bedîhe türüne daha yakın olduklarını söylemek mümkündür. Bununla birlikte müellif, bu şiirlerin bedîhe ya da irticâl türlerinden hangisine ait olduğuna dair fikrini belirtmemiştir.

2. 4. 4. Üzerinde Anlaşılan Bir Konu Hakkında Söylenen Şiirlerdeki Bedîheler

Şâirlerin ortak bir konuda buluşmalarının iki amaç için olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan birincisi, bir melikin veya vezirin emriyle, bir büyük ya da önderin önerisiyle, bir dostun ya da yoldaşın sorusuyla gerçekleşir. İkinci tür ise iki şairin, bir amaç üzerinde anlaşması ve o konudaki üstünlüklerini ifade etmek ya da birbirlerini aciz bırakmak üzere şiir söylemeleri ile olur.¹⁰⁷

Bu başlık altındaki şiirler, müellif tarafından iki kısma ayrılmaktadır. Birincisi ve yaygın olan tür, şairlerin birbirinden uzak olan iki amaç uğruna şiir yazmalarıdır. Daha az kullanılan ikinci tür ise şairlerin, tek bir mana üzerine anlaşıp lafızda, kafiye ve daha pek çok özellikte ortaklık eden şiirler yazmasıyla ortaya çıkar. Müellif ikinci türün hafızada, düşüncede, yaşantıda ortaklık gerektirdiği için gerçekleşmesinin zor olduğunu ifade etmektedir.¹⁰⁸

¹⁰⁷ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 162.

¹⁰⁸ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 162.

Müellif, üzerinde ittifak edilen bedîhe türüne el-'Imad Ebî Hamid'den aldığı bir rivayeti örnek verir. Şerafuddin Ebu'l-Manzûr b. el-Vezîr bir gece, bazen ortaya çıkan bazen de bulutların arasına gizlenen aya bakar. Orada bulunanlara bu durumla ilgili bir şeyler söylemelerini ister. Bir şair, şu beyitleri söyler:¹⁰⁹ [Meczûu'l-basît]

كَأَمَّا الْبَدْرُ حِينَ يَبْدُو لَنَا وَيَسْتَحِجِبُ السَّحَابَا
حَرِيدَةً مِنْ بَنِي هِلَالٍ لَأَثَّ عَلَى وَجْهَهَا نِقَابَا

*Dolunay bize görüldüğünde ve bulutla kendisini perdelediğinde,
Hilal'in çocuklarından yüzünü peçe ile kapatmış utangaç bir kız gibidir.*

Bunun üzerine Şerafuddîn: [Basît]

إِذَا تَطَّلَعَ بَدْرُ التَّمِّ مِنْ فَرْجِ دُونَ السَّحَابِ وَحَالَتْ دُونَهُ سُحُبُ
تَحَالَهُ فِي رَيْثٍ مِنْ مُلَاءِئِهِ خُرَفَاءُ تَسْفُرُ أَحْيَانًا وَتَنْتَقِبُ

*Dolunay, bulutun aşağısından bir aralıktan doğduğunda ve bulutlar ona perde olduğunda,
Onu, eskimiş elbiseleri içerisinde bazen ışıldayan bazen de peçeyle yüzünü kapatan bir şaşkın sanırsın.*

beyitlerini inşâd eder ve Şerafuddîn'in amcası el-Ekrem Ebû'l-Abbas da aşağıdaki beyitleri söyler: [Kâmil]

وَكَأَنَّ هَذَا الْبَدْرُ حِينَ تَظْلِمُهُ سُحُبٌ فَيَحْفَى تَارَةً وَيَتُوبُ
حَسَنَاءُ تَبْدُو مِنْ خِلَالِ سَجُوفِهَا طَوْرًا فَتَنْظُرُ نَحْوَنَا وَتَغِيبُ

*Bu dolunay, bulutlar kendisini karanlığa boğduğunda ve bir kaybolup bir açığa çıktığında,
Perdeleri arasından bazen görünüp bize bakan, sonra da kaybolan bir güzel gibidir.*

Söz konusu örnekte konu, şairlere başka birisi tarafından verilmekte fakat onlardan kafiye ve vezne dair bir istek bulunmamaktadır. Buna rağmen ilk iki şiir arasında vezin uyumu, iki ve üçüncü şiirler arasında ise vezin farklı olsa da kafiye uyumu dikkat çekmektedir. Müellif şiirlerin bedîhe mi yoksa irticâl mi olduğuna dair bilgi vermemiştir.

Müellif, bir konu üzerinde ittifakın olmadığı bedîhe türüne ise el-Bâherzî ve Ebû Asım el-Fađl b. Muhammed el-Fađîlî'nin İmam Abdullah el-Ensârî'nin meclisinde söyledikleri şiirleri örnek olarak verir.¹¹⁰ el-Fađîlî: [Hezec]

¹⁰⁹ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 165.

¹¹⁰ Ezdî, *Bedâi`u'l-bedâih*, 173.

عِيُونُ النَّاسِ لَا تَلْقَى
مِنَ النَّاسِ كَعَبْدِ اللَّهِ
وَلَا يُنْكِرُ هَذَا عَيْنِ
رُ مِنْ مَالٍ عَنْ الْمِلَّةِ

İnsanların gözleri Abdullah gibi insanları görmez.

Bunu ancak dinden yüz çeviren kimse inkâr eder.

şeklinde söylediği beytlere el-Bâherzî şöyle karşılık vermiştir: [Meczûu'r-remel]

مَجْلِسُ الْأُسْتَاذِ عَبْدِ اللَّهِ
أَلْحَقَّ الْفَخْرَ بِنَا بَعْدَ
رَوْضُ الْعَارِفِينَ هـ
اِخْتِگَامِ الْعَارِفِينَ د

Abdullah hocanın meclisi Ariflerin bahçesidir.

Ariflerin hükmünden sonra bize övünç katmıştır.

Bu örnekte, şairlere bir konu verilmeksizin şiir inşâd etmeleri istenmiştir. el-Fađfîli şiirini söylemiş, el-Bâherzî ise aynı konu üzerinden devam etmiştir. Şiirlerde vezin ve kafiye uyumu yoktur.

Bu başlık altında ele alınan şiirler şairin düşünce gücü ve yazma hızını ortaya koyması açısından önemlidir. Şairler, kendilerine verilen bir konu üzerinden bazen vezin ve kafiye uyumunu yakalamak suretiyle şiirlerini ortaya koymuşlar ya da ikinci şair birincinin açtığı konuya hızlıca uyum sağlayarak şiirlerini yazmışlardır. Müellif bu başlık altında nadiren de olsa şiirin irticâl ya da bedîhe olduğunu belirtmektedir.

2. 4. 5. Diğer Bedîheler

Eserde yer alan son bölümde ise şiirler *diğer bedîheler* başlığı altında iki kısma ayrılarak verilmiştir. Bunlardan birincisi, öneri veren bir kişinin bu önerisi ile şiir söylemektir. İkincisi ise böyle bir öneriye dayanmayan bedîhe türü şiirlerdir. Birinci türden olan şiirlere örnek olarak şu olayı ve ardından söylenen şiiri dile getirmektedir. “eş-Şeyh Ebu'l-Hasan Ali b. Abdurrahman es-Sikillî, toplumun önde gelenlerinin olduğu bir ortama girer. Onların önünde beyaz ve kırmızı güllerle dolu bir tabak vardır. Ondan bu durumu vafeden bir şiir yazmasını talep ederler ve o, bedîhe türünde şu şiiri söyler”:¹¹¹ [Meczûu'l-Basît]

كَأَمَّا الْوَرْدُ الَّذِي نَشْرُهُ
مِنَ طِيبِ مَعَانِيكَ

¹¹¹ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 209.

دَمَاءٌ أَعْدَائِكَ مَسْفُوكَةٌ قَدْ فَارَنْتَ بِيضَ أَيَادِيكَ

Senin özünün güzelliğiyle, mis kokusu yayılan gül,
Ellerinin aklığına bulaşmış, düşmanlarının dökülmüş kanı gibidir.

İkinci başlık olan ve öneri veren bir kişinin önerisine bağlı olmayan türe örnek olarak Ebû Dulâme'nin şu şiiri getirilmektedir.¹¹² [Meczûu'r-Remel]

قَدْ رَمَى الْمَهْدِيَّ ظَنِبًا شَكَّ بِالسَّهْمِ فُوَادَةً
وَعَلَى بِنُ سُلَيْمًا نَ رَمَى كَلْبًا فَصَادَةً
فَهَيِّنًا هُمَا كُنْ لُ فَتَى يَا كَلَّ زَادَةً

Mehdî, bir ceylana ok attı ve onu kalbinden okla vurdu.
Ali b. Süleyman da bir köpeğe ok attı ve onu avladı.
İkisine de afiyet olsun. Herkes kendi ağızından yesin.

Bu şiir üzerine Ali b. Süleyman utanırken Mehdi bu duruma güler ve Ebû Dulâme'yi ödüllendirir.

Diğer bedîheler başlığı altında verilen şiirlerin bir kısmında, bedîhe veya irticâl olduklarına dair bilgilerin diğer başlıklardaki örneklerden fazla olması dikkat çekmektedir. Söz konusu bölümde yer alan şiirler, tek bir şairin bir öneriyle ya da öneri olmaksızın yazdığı şiirlerin derlenmesiyle oluşmuştur.

Bedîhe türünün alt başlıklarını örnekleriyle birlikte ele alan müellif, eserin sonunda kitabı kaleme alırken gösterdiği ihtimama değinmekte ve kitabını hamd ve salât ile sonlandırmaktadır.¹¹³

Bu noktada eserde yer alan bölümlendirmeye dair genel bir değerlendirme yapmak yerinde olacaktır. Müellifin yaptığı tasnîfdeki bazı başlıkların edebiyatçılar tarafından irticâlin alt başlıkları olarak tavsif edilmiş olması dikkat çekmektedir. Örneğin İbnu'l-Esîr "icâze ve temlî" türlerini irticâl şiirlerinin alt başlığı olarak ele almıştır.¹¹⁴ Diğer bir husus ise Ali b. Zâfir'in başlıklara dair örnekleri verirken nadiren bedîhe ve irticâl olduğunu belirtmesidir. Buradan hareketle aslında müellifin esas gayesinin bu iki mefhumu

¹¹² Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 226.

¹¹³ Ezdî, *Bedâi'u'l-bedâih*, 278.

¹¹⁴ İbnu'l-Esîr, *Kifâyetu't-tâlib fi nakdi kelâmi's-şâir ve'l-kâtib*, 49.

birbirinden ayrı olarak değerlendirmek değil, birbirine olan yakınlıkları hatta iç içe geçmiş olmaları nedeniyle her iki türe dair seçkin örnekleri bir araya getirmek olduğu söylenebilir.

Sonuç

Bedîhe ve irticâl kavramları Arap edebiyatı eleştirisinin gelişmesi sonucu ortaya çıkmış iki kavramdır. Bu kavramlar, edebî bir sözün ya da şiirin söylenme şekliyle alakalıdır. Bu kavramların benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Bedîhe “yavaş olmamak şartıyla, kalem kâğıdın hazır olması ve şairin az bir süre düşünmesi ve sonra yazmasıdır”. İrticâle ise bu düşünme söz konusu değildir. Kavramsal olarak yapılan bu ayrım İbn Reşîk’in öncülük ettiği bir grup eleştirmen tarafından kabul görmektedir. Diğer bazı Arap edebiyatı eleştirmenleri ise bu iki kavramı birbirinin aynısı olarak görmektedir. Bunun yanında, ikisini iç içe geçmiş iki kavram olarak değerlendirenler de olmuştur.

Ali b. Zâfir el-Ezdî, İbn Reşîk’in görüşünü destekleyen ve hatta bu alanda ilk müstakil eser ortaya koyan kimse olduğu düşünülmektedir. Gençlik yıllarında bedîhe ve irticâl türü söylenmiş söz ve şiirleri ezberleyen müellif, *Bedâi`u'l-bedâih* isimli eserde bu seçkilere yer vermiştir. Eser iki bakımdan özgünlük taşımaktadır. Bunlardan birincisi, kaybolmaya yüz tutmuş ve günümüze kadar ulaşmamış bazı eserlerden bilgiler alması ve aktarmasıdır. Diğer bir özelliği ise bedîhe ve irticâl alanında yazılan ilk müstakil eser olmasıdır.

Eserde, bedîhe ve irticâl kavramları tanımlanırken birbirinden ayrı olarak değerlendirilmiştir. Bu tutum itibariyle bu iki ıstılahı farklı değerlendiren İbn Reşîk’in metodu takip edilmiştir. Ancak eserin başlığı bedîhe türüne çağrışım yapsa da eser içerisinde hem bedîhî hem de irticâli şiirler yer almıştır. Bu durumda Ali b. Zâfir’in iki kavramı birbirinden ayırmasına rağmen yazılan şiirleri tam olarak birbirinden ayırmamıştır. Eserde bazı şiirlerin irticâlen söylendiği bazılarının ise bedîhe üzere söylendiği, şiirlerle ilgili açıklama kısmında verilmiştir. Bazı şiirlerinse söyleniş şeklini belirtmeden aktarıldığı görülmektedir. Eserde bu iki türe ait şiirler tam ayrılmamışsa da beş başlık altında yapılan bölümlenme bu çalışmanın özgünlüğünü ortaya koyması bakımından önemlidir. Bu beş başlıktan bazıları kendi arasında alt başlıklara ayrılmış ve yapılan sınıflandırma işlemi biraz daha detaylandırılmıştır.

Bedâi`u'l-bedâih isimli eserde müellif, şiirleri aktarırken kendisine kadar uzanan rivayet zincirini ya da bu şiiri aldığı eseri zikretmektedir. Şiirlerin yazılma sürecine dair bilgiler aktaran müellif, şiirler üzerine yorum, eleştiri ve değerlendirme yapmamaktadır.

Eserin konusu ve özellikleri dikkate alındığında Arap edebiyatı açısından değeri ortaya çıkmaktadır. Bedîhe ve irticâl türlerindeki şiirlerin derlenerek aktarılması bu iki kavramın edebiyat dünyasındaki yerinin sağlanması açısından önem arz etmiştir. Müellifin de gayesinin bedîhe ve irticâl türüne dair özgün ve kadîm şiirlerin bir araya getirilmesi olduğunu söylemek mümkündür.

Özetle ifade etmek gerekirse bedîhe ve irticâl kavramları belli aşamalardan ve değerlendirmelerden geçerek kavramsal düzeyde müstakil hale gelmiştir. Ancak şiirler düzeyinde ise bu iki kavram son derece iç içe geçmiş durumdadır. Ali b. Zâfir, İbn Reşîk'in görüşünü desteklemiş ve daha sistematik hale getirmiş ne var ki ele aldığı şiirlerin birçoğunun tasnifinde bu ayrımı gözetememiş ve bu iki kavramı birbiri yerine kullanan edebiyatçılarla aynı refleksi göstermiştir. Buradan hareketle bedîhe ve irticâli, bazen birbirinden ayrılıp müstakil olarak görülseler de asılları ve benzerlikleri itibariyle birbirinin tamamlayıcısı olarak değerlendirmek daha isabetli bir yorum olacaktır. Zaman içerisinde irticâlî olarak söylenen şiirlerin bedîhe türüne ve hatta reviyeye dönüştüğünü ifade eden görüşlerden hareketle bu üç kavramın dönüşümsel bir süreç yaşadığını ifade etmek mümkün olmaktadır.

Kaynakça / References

- Âlûsî, Muḍar Nuri Şakir. *el-Bedîhe ve'l-irticâl fi'ş-şi'ri'l-Abbâsî hattâ nihâyeti'l-karni's-sâlisî'l-hicriyyi*. Ürdün: Dâru ğıda li'n-neşr ve't-tevzî, 2014.
- Ayyıldız, Esat. "Uleyye bt. el-Mehdî ve Aşka Dair Şiirleri". Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 30 (Haziran 2023), 108-133. <https://doi.org/10.35415/sirnakifd.1234234>
- 'Azzâm, Muhammed. *el-Muštalahü'n-nağdî fi't-turâsi'l-edebî*. Beyrut: Dâru'ş-şarki'l-'Arabî, 2010.
- Bağdâdî, İsmail b. Muhammed Emin b. Mîr Selim el-Bâbânî. *Hediyyetu'l-'arifîn esmâu'l-muellifîn ve âsâru'l-musannifîn*. Beyrut: Dâru ihyâi't-turâsi'l-'Arabi, tsz.
- Câhız, Amr b. Baḥr b. Maḥbûb el-Kinânî el-Leysî Ebu Osman. *el-Beyan ve't-tebyîn*. Beyrut: Dâru mektebeti'l-hilâl, 1423.
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2021.
- Durmuş, İsmail. "İrticâl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 22/459-460. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Durmuş, İsmail. "Şiir". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, 39/144-154. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2010.
- Dirvâş, Mustafa. *Hıtabu't-Tab` ve's-san`a*. Dimeşk: İttihâdu kuttâbi'l-Arab, 2005.
- Ezdî, Cemaleddin Ebî'l-Hasen Ali b. Zâfir b. Hüseyin. *Bedâi'u'l-bedâih*. nşr; Mustafa Abdulkadir `Atâ, Lübnan: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 2007.

- Ezdî, Cemaleddin Ebi'l-Hasen Ali b. Zâfir b. Hüseyin. *Ġarâibi't-tenbîhât `alâ `acâibi't-teşbîhât*. thk. Muhammed Zağlûl Selâm, Mustafa eş-Şavî el-Cuveynî. Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 2009.
- Eminoğlu, Ali. *Şekil ve Muhteva Yönünden Muallakât Kasîdeleri*. Konya: Aybil Yayınları, 2017.
- Ferâhidî, Ebû Abdurrahman el-Halil b. Ahmed b. Amr b. Temîm. *Kitabu'l-ayn*. thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmerrâî. by: Dâru ve mektebetu'l-hilal.
- Fellâhî, Ahmed Ali İbrahim. "Sunâiyyetu'l-Bedîhe ve'l-İrticâl fî'ş-şî'ri'l-Arabî fî'l-karnî's-sâbi'î'l-hicrî", *Mecelletu'l-Mevrûs*, 14, (2014). 103-142.
- Ġazzî, Şemsuddin Ebu'l-Meâlî Muhammed b. Abdurrahman. *Dîvânu'l-İslam bi hâşiyetihî esmâi kutubi'l-a'lâm*. thk. Seyyid Kisrevî Hasan. Beyrut: Dâru'l-kutubi'l-İlmiyye, 1990.
- Ġamevî, Yâkût. *Mu`cemu'l-udeba irşâdu'l-erîb İlâ ma`rifeti'l-edîb*. thk. İhsan Abbas. bsy.: Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, 1993.
- Heravî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî. *Tehzîbu'l-luğa*. thk. Muhammed İvad Mer`b. Beyrut: Dâru İhyâi't-turâşi'l-Arabî, 2001.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdillâh b. Muslim Dîneverî. *eş-Şî'r ve'ş-şuara*. Kahire: Dâru'l-hadîs, 1423.
- İbnu'l-Esîr, Ebu'l-Feth Ziyâüddîn Nasrullâh b. Muhammed b. Muhammed eş-Şeybânî el-Cezerî. *Kifâyetu't-tâlib fî nakdi kelâmi'ş-şâir ve'l-kâtib*. thk. Nuri el-Kaysî, Hâşim Salih ed-Dâmin, Hilal Naci. Musul: Musul Üniversitesi Yayınları, ts.
- Ġartâcennî, Ebu'l-Hasen Muhammed b. Hasan İbn Hâzim. *Menhecû'l-buleğâ ve sirâcu'l-udebâ*. thk. Muhammed el-Habîb b. el-Hûce. Beyrut: Dâru Ġarbi'l-İslâmî, 1986.
- Ġayravânî, Ebû Ali el-Hasen b. Reşîk. *el-'Umde' fî mehâsini'ş-şî'ri ve âdâbihî*. thk. Muhammed Muhiddin Abdulhamid. by: Dâru'l-cîl, 1981.
- Kutubî, Muhammed b. Şakir b. Ahmed b. Abdurrahman b. Şakir b. Harun b. Şakir. *Fevâtu'l-vefeyât*. thk. İhsan Abbas. Beyrut: Dâru şâdir, 1974.
- Küçüksarı, Mücahit. "Osmanlı Dönemi Arap Şiirinde Taşîr", *Marife*, 15/1, (Haziran 2015), 189-206.
- Muhammed, Abdulhamîd Muhammed Şuayp. "el-Bedîhe ve'l-irticâl fî't-turâsi'n-nakdî ve'ş-şî'rî", *Mecelletu külliyyeti'l-luğati'l-Arabiyye*, 28/4, (2009), 253-351.
- Muncid, Selahaddin. "Nazarât fi Bedâi'u'l-bedâih li'bni Zâfir el-Ezdî", *Mecelletu mecmau'l-luğati'l-Arabiyye* 47/3 (1972), 671-679.
- Munzirî, Abdulazim b. Abdilkavî Zekiyyuddin Ebû Muhammed. *et-Tekmile li vefeyâti'n-nakale*. thk. Beşşâr Avvâd Ma'rûf. by: Muessesetu'r-risâle, 1985.
- Özaydın, Abdülkerim, "Ali b. Zâfir", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 2/459-460. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1989.
- Râzî, Zeynuddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ebî Bekir b. Abdulkadir el-Hanefî. *Muhtâru's-şihâh*. thk. Yusuf eş-Şeyh Muhammed. Beyrut: el-Mektebetu'l-'asriyye, 1999.
- Safedî, Salahuddin Halil b. Aybek b. Abdillâh. *el-Vâfi bi'l-vefeyât*. thk. Ahmed el-Arnâvut. Türkî Mustafa, Beyrut: Dâru İhyâi't-turâş, 2000.
- Tevhîdî, Ali b. Muhammed b. El-Abbas Ebû Ġayyân. *el-İmtâ'u ve'l-Muânese*. Beyrut: el-Mektebetu'l-unşuriyye, 1424.
- Tirmîzî, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Serve es-Sülemî. *Câmiu't-Tirmizî*. thk. Salih b. Abdi'l-Azîz b. Muhammed. Riyad: Dâru's-selâm, 1999.
- Zehabî, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Ġaymâz. *Siyeru a'lâmi'n-nubelâ*. thk. Şuayb el-Arnâvut yönetiminde Tahkik Komisyonu. by: Muessesetu'r-risâle, 1985.

Zehebî, Şemseddin Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Osman b. Kaymâz. *Târîhu'l-İslâm ve vefeyâtu'l-meşâhîr ve'l-a'lâm*. thk. Ömer Abdusselam et-Tedmirî. Beyrut: Dâru'l-kitâbi'l-'Arabî, 1993.

Zirikî, Hayreddin b. Muhammed b. Ali b. Fâris. *el-A'lâm*. by: Dâru'l-'İlmi'l-melâyîn, 2002.